

SEKSI JA VÖIMU ASÜMMEETRIATE EETIKA

Francesco Orsi

Sissejuhatus

Seksuaalsus on filosoofe huvitanud vähemalt Platoni „Pidusöögist“ saati. Ent alles viimasel ajal (laias laastus pärast 1960ndaid ehk enamikus lääneriikides toimunud nn seksuaalrevolutsiooni) on olnud võimalik rääkida selgepiirilisest akadeemilise arutelu valdkonnast, kus filosoofidel on midagi eriomast panustada.¹ Seksuaalsusega seotud filosoofilise uurimistöö võib jagada kahte laia kategooriasse: metafüüsilised küsimused ja eetilised küsimused. Metafüüsilised küsimused seksuaalsuse kohta on näiteks: mis teeb seksuaalkogemuse seksuaalseks? Kas igal seksuaalkogemusel on tingimata füüsiline element? Milline koht võiks seksi definitsioonis olla paljunemisel? Kas tegemist on seksiga, kui puudub nauding? Mis on seksuaalne orientatsioon? Kas inimese seksuaalsus erineb olemuslikult teiste arukate loomade omast? Sedalaadi küsimuste vastused mõjutavad loomulikult ka eetilisi küsimusi, sest panevad paika, millest seksuaalsust puudutavates eetilistes aruteludes üldse juttu on.

Kasulik on eristada kolme eetiliste küsimuste tasandit, millega filosoofid on tegelenud:

1. Eetiliselt oluliste mõistete defineerimine: mida tähendab *nõusolek* seksuaalaktiks (või seksuaalaktist keeldumine) ja mis on selle moraalne tähtsus? Mida tähendab kellegi seksuaalne *objektistamine* ja on see alati halb? On meil üldse võimalik mõne seksuaalse tegevuse kohta öelda, et see on *loomuvastane* või *perversne*, ja kui on, siis on sellest vahet?
2. Seksuaalsuse kasuistika² individuaalsel, sotsiaalsel ja poliitilisel tasandil: mis teeb vägistamise valeks ning kuidas seda seaduses määratleda? Kas prostitutsioon on ebamoraalne ja mida peaksid riigid selle suhtes ette võtma? Kas ja miks on intsest vale ja kas see peaks olema keelatud? Millal on abielurikkumine halb? Mis on või mis võib olla vale pedofilia, loomadega või robotitega seksimise juures? Kas raske puudega inimestele tuleks anda seksuaalsed eriõigused?
3. Üldised eetilised küsimused: mis on seksuaalkogemuste seesmine või instrumentaalne väärtus? Mis teeb seksuaalakti üldiselt lubatavaks ja mis võib muuta selle valeks – kas vaba ja teadlik nõusolek on ainus, mis moraalses mõttes loeb? On meil üldse tarvis „seksuaaleetikat“ või piisaks ka tavalistest moraaliprintsüüpidest (ära kahjusta teist, austa autonoomiat, pea lubadusi, tee head jne)?

1 Vaata näiteks debatti, mis järgnes Thomas Nageli artiklile „Sexual Perversion“ (1969).

2 „Kasuistika“ all pean ma silmas eetilist arutlemist juhtumitüüpide (nt enesekaitseks tapmine) või konkreetsete juhtumite (nt John tapab enesekaitseks Jacki) üle. Kasuistika vastandub moraalfilosoofias eetikateooria-kesksetele lähenemistele.

Viimase umbes viiekümne aasta filosoofilisest arutelust leiab nendele küsimustele märkimisväärse hulga erinevaid lähenemisi. Siin pole sobiv koht ammen-davaks kirjanduse ülevaateks, kuid sellegipoolest võime välja tuua mõned seisukohad, mis asetsevad hetkel debati keskmes.

Üldjoontes peab *liberaalne* vaade, mida on kõige selgemalt kaitsnud näiteks Igor Primoratz (1993; 1999; 2001) ja Alan Soble (2008), vaba nõusolekut mitte üksnes tarvilikuks, vaid suuresti ka piisavaks seksi ja seksuaaltegevuste moraalsuse kriteeriumiks. Lihtsustav, ent tõenäoliselt ka mõneti kasulik on raamistada tänapäevane arutelu hulga reaktsioonidena sellele liberaalsele paradigmale.

Üks rühm selliseid reaktsioone pärineb *feminismist*. Sellist asja nagu ühtne „feministlik seksuaaleetika“ pole olemas, kuna feminismist on palju erinevaid versioone ning naiste seisundist ja soolisest võrdsusest hoolimine ja sellele keskendumine ei saa iseenesest olla üldise eetilise teooria põhjenduseks. Sellegipoolest võime kirjeldada mõningaid tendentse. Mõned autorid on väitnud, et liberaalne seksuaaleetika kipub naiste olukorda pigem halvendama kui parandama ning seepärast on tegu naiste rõhumist soodustava teguriga. Selles suunas on teedrajavaks olnud Catharine MacKinnoni mõtisklus vägistamise, prostitutsiooni ja pornograafia teemal (näiteks MacKinnon, 1987), mida on viimasel ajal edasi arendanud näiteks Rae Langton (2009). Teine feminismi haru on toonitanud, et üksikisiku vabaduse liberaalne rõhutamine võib olla vastuolus selliste (heades) seksuaalkogemustes kesksete väärtustega nagu suuremeelsus ning võib varjutada laiemat sotsiaalset konteksti, milles seksuaalsed eelistused kujunevad (nt Marino, 2019). Veel, mõned feministlikud autorid on paigutanud end jällegi liberaalsele paradigmale mõnevõrra lähemale, tuues välja, et ehkki objektistamine, objektina kohtlemine, on paljude naiste seksuaalelus reaalne probleem, pole see kohtlemine siiski tingimata halb (vt Martha Nussbaumi (1995) klassikalist artiklit). Või, radikaalsemalt, on ka eitatud selliste mõistete nagu *objektistamine* kasulikkust naistele tehtud kahju iseloomustamiseks (Cahill, 2011). Viimaks leidub autoreid nagu Laurie Shrage (1994; Shrage ja Stewart, 2015), kes rõhutavad tarvidust pluralistliku feministliku seksuaaleetika järele, mis arvestaks, et naiste olukord on erinevates sotsiaalsetes ja kultuurilistes kontekstides erisugune – näiteks ei saa olla sellist feministlikku argumenti prostitutsiooni legaliseerimise vastu, mis kehtiks igal ajal ja igas kohas.

Teistsugune rühm reaktsioone liberaalsele paradigmale pärineb *vooruseetika* traditsioonist, mis rõhutab üksikute tegude moraalsuse asemel eeskätt iseloomu ja käitumiskalduvusi, mida sellised teod ilmutavad ja edendavad. Taaskord jätab see ruumi erisugustele arusaamidele. Moraalselt konservatiivne vaade, mida on jõuliselt kaitsnud Roger Scruton (2006), samastab seksuaalsed vourused nende kalduvustega, mis hõlbustavad just inimestele omast seksuaaliha

progresseerumist selle primitiivsest faasist armastuseks teise inimese kui isiku vastu. Selles raamistikus on tegevused nagu juhuseks ja eneserahuldamine välis- tatud kui ebamoraalsed ja seda üpriski sõltumatult nõusoleku või teiste inimeste kahjustamisega seotud küsimustest. Mõõdukas vaade, mida esindab Thomas Nageli (1969) klassikaline artikkel, pooldab traditsioonilist arusaama, et inimese erootilisel ihal on „loomulik“ suund, kuid sellest arusaamast ei tuleta ta mitte keeldude ja käskude nimekirja, vaid puhtalt vastastikusel ihal põhineva ideaali „heast seksist“. Viimaks, Raja Halwani (2003; 2007) on toonud tänapäevasesse arutellu tagasi küsimuse seksi rollist „hästi elatud elus“ ning sellest, milliseid iseloomuomadusi (nagu näiteks seksuaalne mõõdukus) selleks kultiveerida tuleks.

Järgnevalt võtan käsile teist tüüpi filosoofilise uurimistöö seksuaaleetikas, illustreerides ja püüdes lahendada nimelt üht küsimust seksuaalsuse kasuistika vallas: kas seksuaalsuhted ebavõrdse võimuga inimeste vahel on moraalselt problemaatilised ning millistes kontekstides võiks sellised suhted olla institutsionaalselt reguleeritud?

Hiljutine #metoo liikumine on juhtinud avalikkuse tähelepanu küsimusele, kas seks ebavõrdse võimu tingimustes on problemaatiline. Kas nõusoleku ehtsuse teeb kaheldavaks see, kui seksuaalsele lähenemisele „ei“ ütlemisest on palju kaotada (nt mõni suurepärase karjäärivõimalus)? Ning isegi kui nõusolek kehtib – kas tegemist on moraalselt vastuvõetava olukorraga, iseäranis siis, kui üks osapool on teadlik, et tema suhteline võimupositsioon mõjutab teise otsust seksuaalvahekorda astuda? Sellised olukorrad ei tekita mitte üksnes pealesunnitud seksi ja *quid pro quo* ahistamisega (näiteks seades ülemusega seksimist töötaja edutamise tingimuseks) seotud probleeme, vaid ka laiema küsimuse, kas seks ebavõrdsete, kuid muidu otsustusvõimeliste ja nõusoleku andnud täiskasvanud partnerite vahel on iseenesest problemaatiline – ning kas sellised institutsioonid nagu ettevõtted, ülikoolid või lausa riik peaks tegelema selliste suhete reguleerimisega.

Eestiski on avalikkuse ette jõudnud väidetava seksuaalse ahistamise juhtumeid töökohal ja kõrghariduses – ning alates 2004. aastast on olemas seadus soolise (ja sealhulgas seksuaalse) diskrimineerimise vastu³ –, kuid hiljutised uuringud näitavad, et üldsuse teadlikkus ja institutsioonide valmisolek sellistele juhtumitele reageerida jääb endiselt teiste lääneriikide omale kaugelt alla (Karu jt, 2014; Järv jt, 2020). Debatti nendel teemadel on olnud, kuid filosoofide panust sellesse mitte eriti (vt Karro, 2020; Viik, 2018; Lamesoo, 2017; Larin ja Varblane, 2017). Järgnevalt defineerin võimuasümmeetria mõistet ja selgitan selle olulisust eetikas (2. osa). Seejärel eristan kaht peamist vaadet seksuaalsuhete eetikale

3 Vt SoVS, 1. peatükk, §3.

võimuasümmeetria tingimustes: kantiaanlikku vaadet, mis sellised suhted kateooriliselt hukka mõistab, ning millilikku vaadet, mis vähemalt mõningaid selliseid suhteid õigustab (3. osa). Viimaks arutan lühidalt kolme konteksti, mis tõstavad ebavõrdsete osapoolte vahelise seksiga seotud keerulisi küsimusi: töökoht, ülikool (4. osa) ja vabatahtlik prostitutsioon (5. osa). Viimases osas teen lühikese kokkuvõtte. Uurimistööd on toetanud Eesti-uuringute tippkeskus (EL, Euroopa Regionaalarengu Fond) ja ETAGi grant PHVFI21914.

Eetika ja võimuasümmeetriad

Kaks inimest pole asümmeetrilises võimusuhtes mitte siis, kui üks isik on teisest üldises plaanis võimsam, vaid siis, kui ühel on teise üle ühtekokku rohkem võimu kui teisel tema üle. Kellegi üle võimu omada tähendab laias laastus võimalust tema elu milleski olulises positiivselt või negatiivselt, otseselt või kaudselt mõjutada. Näiteks nägijal on võim pimedale mitte lihtsalt viimase pimesuse tõttu, vaid seetõttu, et (ja siis, kui) pime sõltub nägijast paljudes oma toimingutes ja igapäevaste vajaduste rahuldamisel, nagu näiteks ümbruse tundmaõppimisel, turvalisel ringiliikumisel, olulise kirjaliku informatsiooni kättesaamisel ja nii edasi. Lapsevanemal on tavaliselt võim oma laste üle, sest tal on võimalus oma laste elu väga paljudel viisidel ja eriti väikese lapse elu praktiliselt tervenisti mõjutada. Õpetajal või õppejõul on teatud võim õpilaste või üliõpilaste üle, kuna nende edasijõudmine ja karjäär võivad sõltuda temast. Kõigi nende näidete puhul on võimusuhte tavajuhul asümmeetriline: nägijal, lapsevanemal ja õppejõul on rohkem võimu vastavalt siis pimedale, lapse ja üliõpilase üle kui viimastel nende üle. Ma rõhutan sõna „tavajuhul“, sest võib juhtuda, et pime teab näiteks mõne nägija elu ohustavat saladust, kuid nägijal puudub võimalus pimedale elu selleksamal viisil mõjutada. Teisisõnu võib võimusuhte tüüp sõltuda mitte ainult vastastikustest rollidest, vaid ka konkreetsetest asjaoludest. Pealegi, arvestades, et ma võin olla sinust palju rikkam (ja seega mõjutada sind finantsiliselt palju rohkem kui sina mind), kuid sina võid olla minust palju haritum (ja seega mõjutada mu elu teistes olulistest küsimustes), pole sageli selge, kumb teise üles kaalub ja nõnda ka see, kas võimusuhte on kokkuvõttes asümmeetriline või mitte.

Miks on võimusuhted moraalselt relevantid? Selle pärast, et iga võimusuhte toob kaasa spetsiifilist tüüpi *haavatavuse*. Vähe võimuga osapool on avatud võimalikele ohtudele, mis tekivad suurema võimuga osapool võimueelise kuritarvitamise tõttu. Näiteks: kasutades oma võimupositsiooni võiks nägija varastada pimedale tagant. Lapsevanem võib kahjustada lapse füüsilist tervist või tema haridust. Õpetaja võib meelega õpilasel tekitada eneseusu dramaatilise languse. Siin pole tähtis, kas on olemas seaduslikud või ühiskondlikud meetmed

haavatava osapoole kaitseks. On ilmselge, et igal juhul on suurema võimuga inimesel vastutus oma võimu mitte kuritarvitada.

Muidugi mitte kõik kahjud, mis on vähema võimuga inimesel suurema võimuga inimese poolt tekitatud, ei loe võimu kuritarvitamisena. Mõnel juhul (nt lapsevanema ja väikese lapse puhul) on suurema võimuga osapoole mõjumissfäär niivõrd suur, et peaaegu igasugune põhjustatud või ennetamata jäetud kahju on lubamatu ja läheb seega arvesse võimu kuritarvitamisena või vähemalt viletsa tarvitamisena. Teistel juhtudel pole asi nii lihtne. Tööandja poolt põhjustatud kahju töötaja vallandamisel või õpetaja poolt põhjustatud kahju õpilase läbikukutamisel on, *iseenesest võetuna*, lubatava võimukasutuse, mitte kuritarvitamise tagajärg. Veelkord, mitte kõik ebamoraalse käitumise juhtumid vähema võimuga osapoole kahjuks ei ole võimu kuritarvitamine. Oletagem, et õpetajal on ainulaadne võimalus anda oma haigele õpilasele elupäästvat rohtu ning ta keeldub seda tegemast, ilma et selleks oleks hea põhjus. Kahtlemata käitub see õpetaja ebamoraalselt ja kahjustab oma õpilast, kuid ilmselt me ei ütleks, et ta on kuritarvitanud oma võimu õpilase üle, sest antud juhul pole küsimus spetsiifilisest õpetaja ja õpilase suhtest tulenevas võimus. Näide õpetajapoolsest võimu kuritarvitamisest oleks hoopis see, kui ta paneks õpilasele vääritud madalama hinde, sest õpilane pole talle maksnud teatavat rahasummat.

Veel üks märkus, enne kui seksi teema juurde edasi liigume. Haavatavus võimuasümmeetrilistes suhetes on omadus, mida on ühelt poolt võimalik teatud ulatuses minimeerida, kuid teiselt poolt on tegu sedalaadi suhete loomumase omadusega ja seetõttu tuleb meil niivõrd, kui me selliseid suhteid väärtustame, leppida ka haavatavuse olemasoluga. Teisisõnu ei tundu meil olevat kohustust haavatavust inimsuhetest *elimineerida*, sest see hävitaks teatud suhtetüübid ja konkreetseid suhteid, mida me seesmistel või instrumentaalsetel põhjustel väärtustame: lapsevanema-lapse suhte, õpetaja-õpilase suhte, ülemuse-töötaja suhte, paljud sõbralikud või intiimsed suhteid, kus võimuasümmeetria ühe osapoole teise suhtes haavatavaks teeb, ja nii edasi. Loomulikult on meil häid põhjusi haavatavust mingil viisil *vähendada*, et väiksema võimuga inimesed ei jääks suurema võimuga inimeste täielikku meelevalda. Teatud juhtudel leidub meil sotsiaalseid ja õiguslikke sanktsioone, mis võimuerinevuse kuritarvitamise võimsamate jaoks väga kulukaks teevad: nägijast kaaslane võidakse kohtusse kaevata; lapsevanemad võivad saada avaliku halvaksapanu osaliseks, kaotada vanemaõigused, minna vangi; õpetaja võidakse töölt vallandada jne. Mida rohkem kaitset väiksema võimuga osapoolele antakse, seda vähem mõjus on tema üle omatav võim. Samas tuleb meeles pidada, et piiramatu haavatavuse vähendamise poliitika võib kergesti õõnestada ka õitsvaid võimuasümmeetrilisi suhteid (jah, ka sellised suhteid võivad õitseda!). Siin on üks äärmuslik, kuid illustratiivne näide: kõige tõhusam viis vähendada laste ja õpilaste haavatavust vanemate ja õpetajate

suhtes oleks kõigisse kodu- ja kooliruumidesse pealtkuulamiseseadmed ja valvekaamerad paigaldada. Võib julgelt öelda, et selline lahendus moonutaks nende suhete normaalset kulgu.

Seksuaaleetika ja võimuasümmeetriad: kaks vaadet

Alustagem sellest, et tuletame meelde ilmselget. Enamik seksuaalsuhteid olid, on ja tõenäoliselt ka jäävad võimuasümmeetriliseks. Suuremas osas inimkonna ajaloost on meessoost abikaasadel olnud süstemaatiliselt võim oma naiste üle, nagu ka meestel naiste üle üldisemalt. Puhtalt soopõhise võimujaotuse tõttu on mehed nautinud kõrgemat sotsiaalset, majanduslikku, poliitilist ja hariduslikku staatust kui naised. Sellest järeldub, et millal iganes mõni mees ja naine seksuaalsel (või ka muul) eesmärgil kokku on saanud, on naine olnud haavatavas ja sõltuvas positsioonis, vähemalt tavaliste asjaolude korral. Teisisõnu on soopõhine võimuasümmeetria iseloomustanud peaaegu kõiki seksuaalsuhteid, mis eales aset on leidnud. Alles eelmise sajandiga on need asjad mõnes maailma osas märkimisväärselt muutuma hakanud. See protsess on konkreetselt *soopõhist* võimuasümmeetriat vähendanud ja vähendab seda ilmselt edaspidigi. Kuid võimuasümmeetriad on kõikjal. Isegi täiesti egalitaarne ühiskond ei suudaks võimuasümmeetriaid täielikult kõrvaldada: seni, kuni võimuga seotud omadused nagu intelligentsus, tervis, sotsiaalsed oskused jms on jaotunud ebaühtlaselt, on igati ootuspärane, et kahe inimese kohtumisel kaldub võimutaskaal neist ühe kasuks. Sümmeetria on pigem erand kui reegel nii seksuaalsuhtes kui ka teistes eluvaldkondades.

Nii nagu iga teist tüüpi suhte puhul, on ka seksuaalsuhte puhul ilmne, et suurema võimuga isikul on kohustus võimuerinevust mitte kuritarvitada, nagu juba osutatud. Arvestades senist kurba ajalugu (karistamata) vägistamiste (nii abielu piires kui ka väljaspool), seksuaalsete kallaletungide, ahistamiste, truudusetusega seotud topeltstandardite ja muu sellisega, on selge, et seda kohustust on ajaloos ikka ja jälle rikutud, iseäranis siis, kui sotsiaalsed ja õiguslikud mehhanismid naiste kaitseks on kas puudunud või puudulikud olnud.

Ent hetkel on põhiküsimuseks see, kas võimuasümmeetria olemasolu *kui selline* (koos sellest järelduva ühe partneri haavatavuse ja teisest sõltumisega) on ise seksuaalsuhte puhul moraalselt problemaatiline. Siin on kasulik eristada kahte tüüpi vastuseid. Esimest tüüpi kutsun ma „kantiaanlikuks“. Immanuel Kant peab teatavasti ebamoraalseks igasuguseid seksuaalsuhteid, mis leiavad aset

väljaspool teatud laadi abielu. Abielul, mida ta silmas peab, on kaks omadust: esiteks annab see partneritele erilist liiki puutumatus teise (või ka iseenda) poolt vahendina kohtlemise vastu, vähemalt seksuaalaktide puhul; teiseks on tegu lepinguga, mille kaks osapoolt on tunnistanud võrdseks (Kant, 1996, lk 426–428). Meile pakub siinkohal huvi just teine omadus. Kui kantiaanlik abielu muudab seksi moraalselt lubatavaks osalt seeläbi, et sätestab partnerite vahel teatud võrdsuse, järeldeb sellest, et *ebavõrdsus* – selline, mida tekitab võimuasümmeetria – teeb Kanti silmis seksi paratamatult ebamoraalseks. See leiab kinnitust vähemalt kahes kohas. Esiteks, Kant eitab, et konkubinaat (ametlikult lubatud kooseluvorm, kus naine on mehele seksuaalpartneriks ning mees võib olla samal ajal abielus mõne naisega) ja morganaatiline abielu (mille puhul naine ei saa olla mehe pärija) on moraalselt elujõulised kokkulepped, osalt seetõttu, et „kahe osapoole õigused pole samasugused“ (Kant, 2001, lk 158, vt ka Kant, 1996, lk 428) – võim on asümmeetriliselt mehe kasuks. Teiseks, Kant välistab seksi lapsevanema ja lapse vahel osalt sellepärast, et „lapsevanemate ja laste puhul on kogu allumine ühel poolel“ (Kant, 2001, lk 159). Teisisõnu on just lapsevanema poolt lapse üle omatav võim osalt see, mis sellise seksuaalsuhte vaks teeb. Seega on kantiaanlik vastus küsimusele, kas võimuasümmeetria kui selline on seksuaalsuhte puhul problemaatiline, järgmine: „jah, võimuasümmeetria muudab seksuaalsuhte lausa *lõplikult* vaks“. Võimuasümmeetrilised seksuaalsuhted lihtsalt ei saa olla mitte mingil viisil lubatavad.⁴

Kant ei selgita eriti, miks just ebavõrdsus seksuaalsuhted ebamoraalseks muudab. Kuna seksuaalset konteksti iseloomustab Kanti arvates niikuinii üksteise vahendina kohtlemine ja dehumaniseerimine, on ebavõrdsus eeldatavasti miski, mis neid asju üksnes võimendab. Kuid kantiaanlik lähenemine seksile ja võimuasümmeetriale ei eelda tegelikult Kanti pessimistliku seksuaalsusfilosoofia omaks võtmist. Teatud radikaalfeministlik mõttesuund on juba ammu kaitsnud jäika vaadet, et *patriarhaadi tingimustes* on igasugune heteroseksuaalne seks sõna otseses mõttes naiste vägistamine (Dworkin, 1987; MacKinnon, 1989).⁵ Mõte on usutatavasti selles, et vägistamine on määratletud seksuaaltegevusena ilma mõne osaleja kehtiva nõusolekuta, ja isegi kui naine annab nõusoleku mehega seksimiseks, ei saa see nõusolek olla kehtiv, mistõttu ongi tegemist vägistamisega. Miks? Sest patriarhaati on määratletud kui süstemaatilist, puhtalt soopõhist võimuasümmeetriat meeste ja naiste vahel. See asümmeetria imbub ka konkreetsetesse suhetesse sellisel määral, et naise nõusolek seksimiseks, täpselt nagu ka naise keeldumine seksist, ei tähenda mitte midagi, kuivõrd sel puudub

4 Ometi näib Kant ühtlasi õigustavat meessoost abikaasa juriidilist domineerimist oma naise üle (Kant, 1996, lk 428).

5 Tunnistan, et see on rekonstrueeritav järeldus, mitte Dworkini ega MacKinnoni esitatud väidenedes tekstides.

igasugune tegelik mõjuvõim mehe üle (vrd orja nõusolekut töötegemiseks või tööst keeldumist orjanduslikus ühiskonnas). Kuna sellistes tingimustes seksimine on samaväärne vägistamisega ja vägistamist ei saa mitte kunagi õigustada, tuleb siit ilmsiks üks kitsendatud kantiaanlik vaade: „(soopõhine) võimuasümmeetria muudab (heteroseksuaalsed) seksuaalsuhted lõplikult valeks“.⁶

Tuletades meelde, mida ülalpool inimkonna senise ajaloo kohta öeldud sai, võime näha, et mõlemad kantiaanlikud vastused heidavad moraalse hukkamõistu varju peaaegu kõigile seksuaalsuhetele, mis kuni päris viimase ajani aset leidnud on, ning tõenäoliselt ka enamikele tulevastele. Kanti enda vastus mõistab jäägitult hukka igasuguse ebavõrdse seksi – s.o igasuguse seksi väljaspool kantiaanlikku abielu.⁷ Radikaalfeministlik vastus mõistab jäägitult hukka igasuguse heteroseksuaalse seksi patriiarhaadi tingimustes. Tähelepanuväärne on siin see, et mõlemad mõistavad võimuasümmeetrilised seksuaalsuhted lõplikult hukka puhtalt struktuuralsel alusel ehk siis *olenemata sellest, kuidas suurema võimuga partner tegelikult käitub*. Pelk võimupositsioon teise üle on piisav alus lõplikuks otsuseks, et asetleidnu on ebamoraalne.

Teist tüüpi vastuseid küsimusele, kas võimuasümmeetria olemasolu kui selline on seksuaaleetikas moraalselt problemaatiline, kutsun ma „millilikuks“. John Stuart Milli järgi moodustavad ideaalse paari „kaks kultiveeritud võimetega isikut, kellel on ühesugused arvamused ja eesmärgid ning kelle vahel valitseb parimat laadi võrdsus, jõudude ja suutlikkuste sarnasus ühes vastastikuse üleolekuga – nii et mõlemad saavad nautida teisele alt üles vaatamise luksust ja vaheldumisi nii arengu poole juhtimist kui ka juhitud olemist“. (Mill, 1869, 4.18)

Selline võimete *sümmeetria* on Milli arvates abielu soovitav osa ning igasugune võimuasümmeetria oleks arvatavasti samm sellest ideaalist eemale. Ent isegi kui eeldada, et Millil on ideaalse abielu osas õigus, pole selge, mis sellest järeldub seksuaalsuhete moraalsuse kohta. Abieluliste suhete ning kitsamalt (mitte tingimata pikaajaliste) seksuaalsete suhete vahel võib olla olulisi erinevusi, nii et sümmeetria, mida Mill soovitab abielu puhul, ei pruugi viimaste jaoks otsustava tähtsusega olla. Kuid lihtsustagem siinkohal pisut ning oletagem,

⁶ Kantiaanlik vaade ilmneb ka Silvia Federici artiklis (2017, kirjutatud 1975), kus ta väidab, et patriiarhaadi ja kapitalismi tingimustes on heteroseksuaalsed seksuaaltegevused teatud laadi töö, mis on naistele (kuid mitte meestele) peale sunnitud, sarnanedes nõnda pärisorjadena sündinud inimeste töökohustusega. Näib, et sellistes tingimustes ei saa naise nõusolekut heteroseksuaalseteks suheteks arvestada kuidagi rohkem kehtivana kui pärisorja nõusolekut töösuheteks (oma isandaga), sõltumata sellest, mida naised (või pärisorjad) tegelikult mõtleavad või soovivad ja kuidas mehed (või isandad) tegelikult käituvad.

⁷ Ma eeldan, et enamik tegelikke abielusid, mis ajaloo jooksul on sõlmitud, ei ole olnud kantiaanlikud abielud, ehkki Kant ise võis arvata, et tema vaated laias laastus pigem õigustavad kui õõnestavad abielu institutsiooni tollaegses Euroopas.

et võimusümmeetria on soovitatav ka seksuaalsuhetes. Erinevalt kantiaanlikust vaatest leiab millilik vaade, et võimuasümmeetrilised seksuaalsuhted – ehkki teatud määral ebasoovitavad ja problemaatilised – *võivad* olla moraalselt vastu võetavad. Nimetan seda lähenemist millilikuks, sest Mill ei oleks lihtsalt hukka mõistnud kõiki võimuasümmeetrilisi suhteid kui ebamoraalseid.

Siinkohal tuleb ära märkida vähemalt kaks Milli ideed. Esiteks, üksikisikute vabadus oma elukorraldust valida vajab seksuaalküsimustes samasugust kaitset nagu mujalgi. Essee „Vabadusest“ (2018 (1859), ptk 3) ei kaitse Mill vabadust mitte üksnes õiguslike või riiklike sanktsioonide eest; tähtis on ka tema väide, et teatud privaatsete tegevuste sfääri tuleks hoida avaliku või sotsiaalse stigmatiseerimise eest, kuni me ei kahjusta nende tegevustega teisi ega riku nende õigusi. Kõiki võimuasümmeetrilisi seksuaalsuhteid hõlmav keeld tähendaks, et mõlemast partnerist saaksid moraalse hukkamõistu sihtmärgid, ning see oleks tõsine piirang meie vabadusele.

Võidakse ehk väita, et suhte võimsam osapool siiski väärib (millilikust vaatenurgast) hukkamõistu, kuna tema positsioon muudab teise osapoole tema suhtes haavatavaks. Kuid see mõttekäik ei vii mitte kuhugi. Nagu juba öeldud, leidub igat masti väärtuslikke suhteid, millesse siseneme täie teadmiseiga, et seda tehes muudame teise isiku enda suhtes haavatavaks. Loomulikult asetab see meie õlule moraalse koorma – meil tuleb hoiduda oma võimu kuritarvitamast. Kuid alternatiiviks ei saa olla maailm, kus selliseid suhteid ei loodagi. Nõnda jõuame teise Milli ideeni: sedavõrd, kui selline maailm on üldse kujuteldav, on see äärmiselt kõle, sest see on ilma jätud kõikvõimalikest väärtuslikest suhetest. Niisiis on meil üldisem tagajärje-eetikast lähtuv alus eelistada, et inimesed jätkaks teatud ebavõrdsete suhete (sealhulgas seksuaalsuhete) loomist, isegi kui see neid ja teisi mõningate kahjudega ohustab: see on koguheaolu kasvatamiseks (nagu utilitaristlik Mill oleks lõppkokkuvõttes öelnud) või ka muude meile kordaminevate väärtuste edendamiseks siiski parem valik. Loomulikult on siin üheks tingimuseks see, et suhte tüüp peab olema väärtuslik – orja-orjapidaja suhe selleks eeldatavasti ei kvalifitseeru. Kuid seksuaalsuhted näivad üldjoontes kvalifitseeruvat, arvestades kõiksugu olulisi väärtusi, mida nad edendavad (naudivad, selts, tihtipeale sõprus ja armastus, rääkimata inimsoo jätkamisest!).

Kokkuvõtteks – millilik vaade ütleb, et ehkki põhimõtteliselt on võimuasümmeetriate juures midagi ebasoovitavat, *võib* võimuasümmeetriliste seksuaalsuhete olemasolu siiski moraalselt õigustatav olla, seda nii isikuvabadusega seotud kui ka konsekventsialistlikel alustel. Ma rõhutan sõna „võib“, sest millilik vaade on ühildatav vähemalt mõnda tüüpi võimuasümmeetriliste seksuaalsuhete õigustamatuks pidamisega. Milliste? Kantist rääkides mainisin lapsevanema-lapse seksuaalsuhteid: kui laps on noor ja vanemast sõltuv, on võimu

lahknevus – ja sestap lapse haavatavus – niivõrd suur, et selliste suhete moraalne keelustamine on mõistetav. Sarnased kaalutlused kehtivad ka üldisemalt täiskasvanute ja laste vaheliste ning samuti näiteks arstide ja psüühikahäirega patsientide vaheliste seksuaalsuhete puhul. Järgmises kahes osas võtame aga käsile mõnevõrra keerulisemad juhtumid.

Võimuasümmeetria seksuaalsuhetes: töökoht ja kõrgharidus

Viimasel ajal on lääneriikides toimunud märgatav liikumine arusaama suunas, et võimuasümmeetria on piisav alus teatud seksuaalsuhete keelamiseks või vähemalt mahalaitmiseks, isegi kui osapoolteks on mingil viisil nõusoleku andnud ja terve mõistusega täiskasvanud. Käesolevas osas arutame lühidalt ülemuste ja alluvate ning õppejõudude ja üliõpilaste (kes on üldjuhul 18aastased või vanemad) vahelisi suhteid.⁸ Pange tähele, et kõnealused keelud pole lihtsalt kutsealased käitumisjuhised või formaalsed eeskirjad, mille kogu mõte on kaitsta institutsiooni õiguslike ja rahaliste tagajärgede eest. Vähemalt osaliselt on käitumiskoodeksite muutmise taga olnud teatud ühiskonnas levinud *moraalsed tundmused*. Mõningatel juhtudel on küsimus ilmselgelt õigluses kolmandate isikute suhtes: ülemus (või õppejõud) võib alluvat (tudengit), kellega ta magab, kergesti mõne paremat vääriva alluva (või tudengi) ees ebaõiglaselt soosida. Ent siinkohal on oluline üks teistsugune moraalne tunnus. Püüan seda sõnadesse panna.

Võimuasümmeetriad on iga hierarhiliselt korraldatud struktuuri (näiteks ettevõtte või kooli) loomusesse sisse ehitatud. Nagu peatüki algul märkisin, hõlmab ülemuse-alluva või õppejõu-üliõpilase suhe tavaliselt võimuasümmeetriat ja nõnda ka võimalust võimu kuritarvituseks. Seetõttu on iga hierarhilise asutuse moraalne imperatiiv võimu kuritarvitamise võimalusi minimeerida ja vähendada kahju, mis selle liikmetele nende omavahelistest (vältimatult) ebavõrdsetest suhetest tuleb. Seksuaalsuhe mõne hierarhilise asutuse võimsama ja vähemvõimsa liikme vahel võib osutada täiesti kahjutuks (jättes siin kõrvale küsimuse õiglustest

8 Mõned institutsioonid (nt Cambridge'i Ülikool) on lauskeelamise asemel kehtestanud kohustuse taolistest intiimsuhetest teatada. Selline poliitika võib olla tõhus viis nõrgemate osapoolte kahju vähendamiseks ilma, et asutuse liikmete seksuaalset vabadust tervenisti ohverdataks. Samuti võib olla kombineeritud lähenemisi: seksikeeld otseselt seotud inimeste puhul (nt töötaja ja tema vahetu ülemus; üliõpilane ja ainekursuse või lõputöö juhendaja) ja kohustuslik teavitamine kaudselt seotud inimeste puhul (nt töötaja ja mõni kõrgemal positsioonil, kuid teises allüksuses töötav isik; üliõpilane ja mõne teise osakonna õppejõud, jne). Cambridge'i ja Cornelli ülikoolide vahelist võrdlust vt Järv jt, 2020, lk 64–65.

kolmandate isikute suhtes). Kuid olemasoleva hierarhilise suhte tõttu teeb selline seksuaalsuhe vähema võimuga isikule võimalikuks terve hulga uusi kahjusid peale nende, millega hierarhiline suhe ise teda juba ohustab. Esiteks, väiksema võimuga isiku nõusoleku kvaliteeti võib teatud määral rikkuda *tajutud oht* seksist keeldumise korral töö või kooliga seotud negatiivseid tagajärgi kannatada: et tegemist on pelgalt tajutud ohuga, ei tohiks seda lugeda vägistamiseks, kuid vaevalt seda ka täielikult vastastikusel nõusolekul põhinevaks seksiks pidada saab, kui üks osapool tunneb, et teda on selleks sunnitud.⁹ Teiseks, isegi kui vähema võimuga isik ei tunne, et teda on selleks sunnitud, võivad tema nõusolekut seksuaalsuhte alustamiseks või jätkamiseks sellegipoolest kergesti motiveerida kõik-sugu kõrvalised kaalutlused, millel pole mingit pistmist tema enda seksuaaliha või naudinguga (näiteks lootus saada seksi vahendusel hierarhias kõrgemale kohale), mistõttu on tal oht kannatada teatud spetsiifilisi *vastastikuse nõusolekuga seksis peituvaid kahjusid* (vt West, 2017a ja 2017b). Need kahjud ohustavad igasugust seksuaalsuhet, kuid on eriti esile toodud selge võimuasümmeetria tingimustes. Kolmandaks võib väita, et sellises asutuses, mis teatud laadi seksuaalsuhteid ei keela, on madalama positsiooniga isikutel suurem oht langeda selliste käitumisviiside ohvriks, mis on *juba keelatud* (vägistamine, kallaletung, hinnete/edutamisega kauplemine seksi eest, ahistamine),¹⁰ sest neid on võimalik hõlpsasti kahjututeks seksuaalsuheteks maskeerida ja vähema võimuga isikud ei pruugi oma positsiooni tõttu julgeda selle üle häält tõsta.¹¹ Niisiis, kõigi sedalaadi halbade tagajärgede võimalust peetakse tõsisemaks probleemiks kui (nii väiksema kui ka suurema võimuga isiku) seksuaalse vabaduse piiramist, ja sellise kaalumise tulemusel on paljude institutsioonide puhul leitud, et õige oleks võtta vastu koodeks, mis hierarhilisi seksuaalsuhteid pigem keelab (või vähemalt laidab).¹²

9 Üks 1980. aasta raport üliõpilaste seksuaalse ahistamise teemal sõnastab seda nii: „Kõigis võimutasandi piire ületavates seksuaalsetes lähenemistes peitub võimalus kasutada tõrksuse korral sanktsioone“ (tsiteeritud Mappes, 2017, lk 284).

10 Üks terminoloogiline vahemärkus. Tänapäeval kiputakse seksuaalseks ahistamiseks pidama ka lihtsalt selliseid tegusid, mis võimuasümmeetrilisi seksuaalsuhteid algatavad või neid põlistavad – pidades sellega silmas, et suurema võimuga isik ahistab väiksema võimuga isikut seksuaalselt juba pelgalt võimuasümmeetria olemasolu tõttu. Mina reserveeriks „seksuaalse ahistamise“ nimetuse siiski pigem (seksuaalse iseloomuga) tegudele, mis on tõepoolest vaenulikud või ebameeldivad, või siis hõlmavad quid pro quo ettepanekuid (ahistamise ja mitte-ahistamise piiritlemise kohta vt Hajdin, 2002). Institutsionaalse seksikeelu rikkumist tuleks nimetada pigem seksuaalseks väärkäitumiseks, sest – nagu juba öeldud – see ei pruugi põhjustada tegelikku kahju.

11 Eesti karistusseadustik (§ 143) eristab vägistamist suguühetele või muule sugulise iseloomuga teole sundimisest, kus on ära kasutatud kannatanu sõltuvust, näiteks läbi manipuleerimise või ähvarduste (ilma et sellega peaks kaasnema vägivald). Alaealise kannatanu puhul laiendab § 143² seda käsitlust kui mõjuvõimu või kannatanu usalduse ärakasutamist.

12 Need kaalutlused ei õigusta lähedaste sõprussuhete või puhtalt platooniliste suhete keelamist, sest puudutavad konkreetselt seksi. Jäagu see lugeja hooleks mõelda, kas nimetatud puhkudel on töötajal või üliõpilasel oht võrreldavateks kahjudeks.

Võime küsida, kas selline kodukord pole mitte paternalistlik? Võib ju näida, et selle mõte on lihtsalt tagada, et väiksema võimuga isikud – otsustusvõimelised täiskasvanud – oleksid kaitstud sellise potentsiaalse kahju eest, mille ohtu nad võivad end ise vabatahtlikult seada, astudes seksuaalsuhtesse kõrgema positsiooniga partneritega. Kas sellistesse riskantsetesse olukordadesse minek ei peaks olema nende endi otsustada? Sellele vastaksin esiteks nii, et *institutsiooni piires* pole paternalistlik poliitika sobimatu. Arvestades töötaja või üliõpilase ilmselget sõltuvust oma institutsioonist, on viimasel kohustus hoolitseda oma liikmete heaolu eest määral, mil institutsiooni enda loomus ja struktuur seda heaolu mõjutavad. Eespool tõime välja kahjud, mis väiksema võimuga isikut *ülemaga* seksuaalsuhtesse astumisel ohustavad: vastastikuse, kuid ebakvaliteetse nõusolekuga seks; vastastikuse nõusolekuga seksis peituvad teatud kahjud; suurem risk langeda vägistamise, kallaletungi vms ohvriks. Selliste kahjude vähendamine on igati õiguspäraselt institutsiooni mure, erinevalt sarnaste kahjude vähendamisest siis, kui need tulenevad seksuaalsuhetest väljaspool institutsiooni. Teiseks, seksuaalsuhteid piiravate eeskirjade taga on enam kui õigustatud paternalism. Seksuaalsuhted võimuasümmeetria tingimustes ohustavad eelmainitud kahjudega ainult *osaid* asutuse liikmeid, *kuid mitte teisi*. On võrdlemisi ebatõenäoline, ehkki mitte võimatu, et ebakvaliteetse nõusolekuga seotud kahju, vastastikuse nõusolekuga seksis peituva kahju või suurema vägistamise, kallaletungi jms ohu käes kannatab võimsam osapool. Olukord ei erine väga vabrikutest, kus teatud terviseriskid ohustavad küll lihttöölisi, *kuid mitte valgekraelisi töötajaid*. Igal institutsioonil on kohustus oma liikmeid mitte diskrimineerida. Kui teatud riskid on liikmete vahel ebavõrdselt jaotunud, tuleb asutusel selle osas selgelt *midagi* ette võtta. Vabriku näite puhul: kui lihttööliste terviseriske pole võimalik täielikult kõrvaldada, tuleb neid kompenseerida sobival kõrge palgaga, eriliste kindlustustingimustega jne. Hierarhiliste seksuaalsuhete puhul saab ebavõrdsid riske (teatud piirini) kõrvaldada selliseid seksuaalsuhteid keelates (või teavitamiskohustust kehtestades).

Tegelik küsimus pole seega mitte selles, kas seksuaalsuhteid piiravad eeskirjad on paternalistlikud, vaid selles, kas õigustatud paternalismist ja diskrimineerimise keelust üheskoos piisab, et õigustada asutuse liikmete seksuaalse vabaduse osalist ohverdamist. Sellele küsimusele pole lihtne vastata – osalt seetõttu, et seksuaalse vabaduse piiramine võib kahandada liikmete heaolu, kuid see heaolu (nagu ülalpool selgus) on miski, mille eest asutus peaks hoolt kandma. Samuti annab seksikeelu või kohustusliku teavitamise poliitika osalt märku, nagu ei saaks suurema võimuga liikmeid organisatsioonis täielikult usaldada, et nad oma võimu ähvardamiseks või muul moel seksile sundimiseks ei kasuta. Sellelgi võib olla liikmete heaolule negatiivne mõju. Teisalt on vähema võimuga liikmeid varitsevad ohud igati tõelised ja pealegi saab seksuaalpartnereid leida ka

väljastpoolt oma töökohta või ülikooli (ja muidugi ka asutuse seest, kuid endaga võrdsete seast).¹³ Võimalik, et siin tuleks lähtuda juhtpõhimõttest „parem karta kui kahetseda“, kuid suurema selguse saamiseks on tarvis rohkem uurimistööd ja huvitatud osapoolte esindajate ärakuulamist.

Võimuasümmeetria seksuaalsuhetes: prostitutsioon ja Põhjamaade mudel

Selles osas arutame lühidalt veel üht konteksti, milles (vähemalt paljude arvates) on võimuasümmeetriate tõttu moraalselt oluline piirata ja õigupoolest lausa keelata isegi mingil viisil nõusoleku andnud täiskasvanute vahelisi seksuaalsuhteid. Niinimetatud Põhjamaade mudel prostitutsiooni reguleerimisel näeb ette, et prostituudil on raha eest seksi pakkumine seadusega lubatud, küll on aga ebaseaduslik – õieti lausa kriminaalkuritegu – sutenööridel seksuaalteenuseid vahendada ja klientidel neid osta.¹⁴ Erandit ei tehta ka selliste prostituutide klientidele, kes pakuvad seksuaalteenuseid täiesti vabatahtlikult ja sutenööridest sõltumatult. Taaskord oleks ekslik näha seda lihtsalt ühe õigusaktina, millel puudub side levinud moraalsete tundmustega (või vähemalt nende inimeste tundmustega, kes seda mudelit toetavad). Põhjamaade mudel piirab osade inimeste seksuaalset vabadust ja vabadust (muidu) aktsepteeritaval viisil elatist teenida selle nimel, et minimeerida suuremat kurja. Näiteks võidakse väita, et üldine seksiostu keeld on parim viis paljude inimkaubandusega seotud ja *sunniviisiliste* prostituutide kahjude vähendamiseks. Ent käesoleva argumendi kontekstis on küsimus milleski muus. Meid huvitab nimelt see, kas Põhjamaade mudelit – ja sealhulgas siis vabatahtlike, iseseisvalt töötavate prostituutide klientide karistamist – võiks vähemalt osaliselt õigustada just võimusuhetega seotud kaalutlused. Nagu eespool nägime, toetab ülemuse-alluva või õppejõu-üliõpilase suhte puhul seksikeeldu kahju, mis vähema võimuga osapoolt võimuasümmeetria tõttu ohustab. Kas midagi analoogset saab öelda ka vabatahtliku prostituudi ja tema kliendi suhte kohta?

13 See võimalus tõstatab samas tundlikke küsimusi. Mis siis, kui kaks partnerit alustavad seksuaalsuhet võrdsetena, kuid seejärel saab ühest teise ülemus? Tundub vastuvõetamatu nõuda neilt suhte lõpetamist või vastasel juhul asutusest lahkumist. Kohustuslik teavitamine näib olevat parem variant, eriti kui arvestada veel kolmandate osapoolte kaitsmise vajadust. Tuleks veel lisada, et üliõpilase-õppejõu seksuaalset või romantilist suhet võib pidada problemaatiliseks kui alluva-ülemuse oma, sest teatud intiimsustase võib kahjustada õppimise protsessi. See oleks üks lisapõhjus (mis ei tulene otseselt võimuasümmeetriast) haridusasutustele selliste suhete keelustamiseks: vt Srinivasan, 2020.

14 Seda mudelit on mõningate erinevustega rakendatud mitmes riigis. Arutelu Eesti kontekstis vt Karro, 2017 ja Põldsam, 2018.

Mõned autorid väidavad, et naiste prostitutsioon, nagu seda patriarhaalses ühiskonnas praktiseeritakse, „toob ilmsiks ja põlistab ühiskonnas hegemoonilisi uskumusi, mis rõhuvad kõiki naisi paljudes nende eluvaldkondades“ (Shrage, 2002, lk 440). Oletagem siis, et naiste prostitutsioon – isegi kui selles osalevad vabatahtlikud ja sõltumatud prostituudid (ning lugupidavad kliendid) – tõepoolest põlistab rõhuvat patriarhaalset süsteemi (ehkki eeldatavasti poleks õigusnormidega võimalik keelata konkreetselt naiste prostitutsiooni). Siiski ei näitaks see veel kaugeltki, et vabatahtliku prostituudi ja tema kliendi suhted on võimuasümmeetrilised ning just seetõttu *prostituudile endale* potentsiaalselt kahjulikud.

Viimase väite toetuseks võidakse pakkuda, et patriarhaadi tingimustes on *igal naisel*, sealhulgas vabatahtlikel prostituutidel endil, Põhjamaade-laadsest mudelist tegelikult rohkem võita kui alternatiividest nagu prostitutsiooni seadustamine või *laissez-faire*-lähenemine. Ent see ei ole veenev. Ehkki igal naisel (kui naisel) on igast patriarhaadiga võitlevast poliitikast *midagi* võita, näib üsna väheusutav, et mitte ühelgi naisel ei võiks *lõppkokkuvõttes* olla parem elu siis, kui talle jääks võimalus vabatahtliku prostitutsiooni praktiseerimiseks (ja sellelt teenimiseks), võrreldes sellega, kui tal see võimalus puuduks. Teisisõnu võib seksioistu keelamine, nagu Põhjamaade mudel seda ette näeb, osutada mõnede naiste jaoks lõppkokkuvõttes koormaks, mida patriarhaadi pahede vähendamiseks tuleb kanda. Võimalik, et sellise koorma kehtestamine oleks vastuvõetav, kuid sellisel juhul poleks tegu enam toda tüüpi argumendiga, mida siin vaatlesime, sest prostitutsiooni keelamist ei õigustataks siis *iga prostituudi* kahjude vähendamisega.

Kaks veidi usutavamad argumenti alustavad tõdemusest, et isegi vabatahtlikud ja sõltumatud prostituudid valivad selle elukutse enamjaolt vaesusest, puudulikust haridusest või muudest nende töövalikuid tõsiselt piiravatest eluraskustest tingitult. Esimene argument ütleb, et säärase valikunappuse tõttu pole naine, kes otsustab saada prostituudiks, oma otsuses *kunagi* piisavalt vaba. See ebapiisav vabadus on elementaarne sotsiaalne puudus, mis asetab ta ebasoodsasse olukorda peaaegu kõigi teiste suhtes, ja päris kindlasti oma klientide suhtes – viimastel on ju vähemalt vaba voli oma raha sellisel viisil kulutada. Klient oleks sellisel juhul süüdi võimuasümmeetria kuritarvitamises, täpsemalt siis prostituudi puuduliku vabaduse kuritarvitamises, ja see õigustabki Põhjamaade mudelit isegi vabatahtlike prostituutide puhul. Kuid eeldus, et naise valik prostituudiks hakata pole *kunagi* piisavalt vaba, on liiga suur üldistus. Pealegi on tõsi, et just prostitutsioonist teenitud tulu võib anda naisele piisava vabaduse edasi liikuda ja paremaid võimalusi valida, ehk siis anda talle tarvilikku võimu. Sellisel juhul ei parandaks Põhjamaade mudeli kombel taoliste tehingute keelamine naise olukorda selles mõttes, mida käesolev argument rõhutas (s.o parematest valikuvõimalustest tingitud vabaduse mõttes).

Teine argument ei eelda, et naise otsus prostituudiks hakata ei saa olla piisavalt vaba, kuid väidab, et paremate võimaluste vähene valik näitab sellegipoolest, et absoluutses mõttes on tal väga vähe sotsiaalset võimu, mis teeb ta iga potentsiaalse kliendi suhtes *ipso facto* ebavõrdseks – ja sellest siis võimuasümmeetria. Ent seegi argument ei tööta. Esiteks valivad vähese sotsiaalse võimuga inimesed (oma piiratud valikuvõimaluste tõttu) ka igasugu teisi töid – raskeid vabrikutöid, koristustöid jne, kuid mitte keegi ei arva, et nendes valdkondades võiks rakendada Põhjamaade mudelit, karistades neid, kes selliseid teenuseid kasutavad (Nussbaum, 2006). Ning nagu juba öeldud, ei paranda ühe tegevusala keelustamine kuidagi naise väljavaateid piisava sotsiaalse võimu omandamiseks.¹⁵ Teiseks pole võimuasümmeetria mõiste puhul oluline mitte isiku võim absoluutses arvestuses, vaid just võimutasakaal seksuaalpartneri (ja antud juhul ka kliendi) suhtes. Me ei saa eeldada, et vähene sotsiaalne võim või madal sotsiaalne staatus absoluutses mõttes teeb *iga* prostituudi vähem võimsaks kui *iga* potentsiaalne klient. Võimuasümmeetriat prostituudi-kliendi suhtes ei saa seega võtta iseenesestmõistetavana (kui just mitte eeldada, nagu eelmises argumendis, et prostituudil puudub mõni *elementaarne* sotsiaalne võimekus nagu vabadus).

Niisiis näib, et konkreetselt võimuasümmeetrial põhinevat argumenti on Põhjamaade mudeli kasuks raske leida, kui võtame arvesse vabatahtlike ja iseiseisvalt tegutsevate prostituutide näidet – st kui mõtleme seksuaalsuhetele (ja antud juhul ka ärisuhetele) selleks nõusoleku andnud täiskasvanute vahel, mis ongi käesoleva peatüki fookus. Nagu juba viitasin, võib Põhjamaade mudelit õigustada terve hulk muid kaalutlusi – inimkaubanduse vähendamine, prostituutide vastu suunatud vägivalda vähendamine jne – kuid mitte see, et prostituudi ja kliendi vahel eksisteerib paratamatu võimuasümmeetria.

Tagasi Eestisse – kokkuvõte

Hiljutine raport seksuaalsest ahistamisest Eesti kõrghariduses näitas, et enamik uuringus osalenud üliõpilasi pidasid õppejõudude algatatud seksuaalseid või romantilisi olukordi ebamugavaks. Samuti paistsid nad olevat teadlikud taolistes olukordades peituvast võimu kuritarvitamise potentsiaalist. Sellegipoolest väljendasid nad arvamust, et „ülikool ei peaks jõuliselt reguleerima või keelama õppejõu-tudengi intiimsuhteid, kuid leiti ka, et ülikoolile võib õppejõu-tudengi

¹⁵ Sarnase argumendiga võib püüda näidata, et abielu institutsioon (rängemat sorti) patriarhaadi tingimustes tuleks ära kaotada, sest naistele on abielu lihtsalt üks halb valik väheste teiste samavõrd halbade või veel halvemate valikute seas. Mõned feministid tõepoolest teevadki sellise järelduse. Ent nagu prostitutsioonigi puhul, pole ka siin selge, kuidas see naise võimestaks (Nussbaum, 2006, lk 203).

intiiimsuhe muret tekitavaks saada siis, kui selles suhtes midagi valesti läheb“ (Järv jt, 2020, lk 28). Niisiis, kui üliõpilased kaldusid pigem „ootame-ja-vaatame“ laadis lähenemise poole – leides, et õppejõududele ja üliõpilastele peaks jääma põhimõtteline vabadus seksuaalsuhtesse astuda, kuid ülikoolil võib olla tarvis sekkuda juhul, „kui midagi valesti läheb“ – siis uuringus osalenud õppejõud olid üsna ootuspäraselt vastupidisel seisukohal, nõudes üheselt mõisteta-vaid suuniseid ning ilmutades mõnevõrra suuremat avatust võimalusele õppejõudude (iseäranis otseste juhendajate) ja üliõpilaste vahelised seksuaalsuhted keelata (sealsamas: 29, 57). Hiljuti uuendatud võrdse kohtlemise juhendis piirduvad aga näiteks Tartu Ülikooli suunised sellega, et ülikool „ei soosi juhendaja ja juhendatava äri- ja intiimsuhteid“ (Tartu Ülikool, 2021, lk 9) – sealjuures neid otseselt keelamata ja soovitades ainult kaasjuhendaja või uue juhendaja määramist – ega ütle mitte midagi muude õppejõu-üliõpilase hierarhia tasandite kohta peale juhendaja-juhendatava tasandi.

Käesolevas peatükis nägime, et osade nõusoleku andnud täiskasvanute seksuaalsuhte institutsionaalsele keelamisele leidub olulisi nii poolt- kui ka vastuargumente, ning alati ei pruugi olla selge, kumb pool peale jääb. Keskendusime sellele, kas seksuaalpartnerite vahelise võimuasümmeeria olemasolu ise on selliste keeldude õigustamiseks piisavalt kaalukas. Haridusasutuse või töökoha kontekstis, kus sedalaadi võimuasümmeetriad on vältimatud, näib institutsioonil lasuvat erilist laadi vastutus selliste olukordade suhtes midagi ette võtta – isegi siis, kui lähtuda pigem millilikust lähenemisest, mis võimuasümmeetrilisi suhteid lubab. Teine lugu oli aga vabatahtliku prostitutsiooni näitega, mille puhul oli võimuasümmeeria-põhiseid argumente riiklikuks ärakeelamiseks juba raskem leida – ehkki ka seal võib olla võimuasümmeetriast sõltumatuid kaalutlusi, mis sellist keeldu lõppkokkuvõttes siiski õigustaksid.

Eesti keelde tõlkinud Taavi Laanpere

ARUTLUSKÜSIMUSED

1. Miks võib seksuaalpartnerite vaheline võimuasümmeeria probleemiks osutada? Mõelge mõnele konkreetsele näitele päriselust.
2. Tekstis vastandati põhiküsimusega seoses kahte üldisemat vaadet: „kantiaanlikku“ ja „millilikku“. Milliseid alternatiive võiks neile veel olla?
3. Kui võimuasümmeetrilised seksuaalsuhted haridusasutuses või töökohal tuleks keelata, kas sama keeld peaks laienema ka võimuasümmeetrilistele platoonilistele suhetele, sõprussuhetele või muudele mitteseksuaalsetele suhetele?

4. Kas riik vastutab mistahes suhete haavatavate osapoolte kaitsmise eest?
5. Milliseid argumente on osade prostitutsioonivormide seadustamiseks?

Kasutatud kirjandus

- Cahill, A. J. (2011). *Overcoming Objectification: A Carnal Ethics*. Routledge.
- Dworkin, A. (1987). *Intercourse*. The Free Press.
- Federici, S. (2017/1975). Miks seksuaalsus on töö. *Vikerkaar*, 3, 36–39.
<http://www.vikerkaar.ee/archives/21196>
- Hajdin, M. (2002). Sexual Harassment in the Law: The Demarcation Problem. Soble, A. (toim). *The Philosophy of Sex: Contemporary Readings* (lk 283–302). Rowman & Littlefield.
- Halwani, R. (2003). *Virtuous Liaisons: Care, Love, Sex, and Virtue Ethics*. Open Court.
- Halwani, R. (toim) (2007). *Sex and Ethics: Essays in Sexuality, Virtue, and the Good Life*. Palgrave-Macmillan.
- Järv, E., Metsar, K. M., Martma, L., Raudkivi, M., Velmet, A. (2020). *Sooline ja seksuaalne ahistamine kõrghariduses*. Eesti Üliõpilaskondade Liit. <https://eyl.ee/wp-content/uploads/2020/02/Sooline-ja-seksuaalne-ahistamine-k%C3%B5rghariduses.pdf>
- Kant, I. (1996/1797). *The Metaphysics of Morals*. Gregor, M. J. (toim). *Practical Philosophy*. Cambridge University Press.
- Kant, I. (2001/1775–80). *Lectures on Ethics (1775–80)*. Heath, P. ja Schneewind, J. B. (toim). Cambridge University Press.
- Karro, P. (2017). Seks, võim ja eksploateerimine Ida-Euroopa aktsendiga. *Vikerkaar*, 3, 40–52.
<http://www.vikerkaar.ee/archives/21192>
- Karro, P. (2020). Ahistajaist õppejõudude välimääraja. *Vikerkaar*, 1–2, 94–105.
<https://www.vikerkaar.ee/archives/25677>
- Karu, M., Soo, K., Biin, H., Lamesoo, K., Meior, M., Masso, M., Turk, P. (2014). *Sooline ja seksuaalne ahistamine töökohal*. Poliitikauuringute Keskus Praxis.
<http://www.praxis.ee/en/works/sexual-harassment-in-the-workplace/>
- Lamesoo, K. (2017). Kuidas siis ahistamisega tegelikult on? *Sirp*, 51.
<https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/ahista/>
- Langton, R. (2009). *Sexual Solipsism: Philosophical Essays on Pornography and Objectification*. Oxford University Press.
- Larin, L. ja Varblane, R. (2017). Me ei lahku enam tantsupõrandalt. *Sirp*, 51.
<https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/me-ei-lahku-enam-tantsupõrandalt/>
- MacKinnon, C. (1989). Sexuality, Pornography, and Method: Pleasure under Patriarchy. *Ethics*, 99(2), 314–346.
- MacKinnon, C. (1987). *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*. Harvard University Press.

- Mappes, T. A. (2017). Sexual Morality and the Concept of Using Another Person. Halwani, R. et al. (toim). *The Philosophy of Sex: Contemporary Readings* (lk 273–292). Rowman & Littlefield.
- Marino, P. (2019). *Philosophy of Sex and Love: An Opinionated Introduction*. Routledge.
- Mill, J. S. (2018/1859). *Vabadusest*. EKSA.
- Mill, J. S. (1869). *The Subjection of Women*.
https://en.wikisource.org/wiki/The_Subjection_of_Women
- Nagel, T. (1969). Sexual perversion. *Journal of Philosophy*, 66(1), 5–17.
- Nussbaum, M. C. (2006). “Whether from Reason or Prejudice”: Taking Money for Bodily Services. Spector, J. (toim). *Prostitution and Pornography: Philosophical Debate about the Sex Industry* (lk 175–208). Stanford University Press.
- Nussbaum, M. C. (1995). Objectification. *Philosophy and Public Affairs*, 24(4), 249–291.
- Pöldsam, R. (2018). Roosa müts – riik ja seksuaalsus. *Sirp*, 45.
<https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/roosa-muts-riik-ja-seksuaalsus/>
- Primoratz, I. (2001). Sexual morality: Is consent enough? *Ethical Theory and Moral Practice*, 4(3), 201–218.
- Primoratz, I. (1999). *Ethics and Sex*. Routledge.
- Primoratz, I. (1993). What’s Wrong with Prostitution? *Philosophy*, 68(264), 159–182.
- Scruton, R. (2006). *Sexual Desire: A Philosophical Investigation*. Continuum.
- Shrage, L. (2002). Should Feminists Oppose Prostitution? Soble, A. (toim). *The Philosophy of Sex: Contemporary Readings* (lk 435–450). Rowman & Littlefield.
- Shrage, L. (1994). *Moral Dilemmas of Feminism: Prostitution, Adultery, and Abortion*. Routledge.
- Shrage, L. ja Stewart, R. S. (2015). *Philosophizing About Sex*. Broadview Press.
- Soble, A. (2008). *The Philosophy of Sex and Love: An Introduction*. Paragon House.
- SoVS = Soolise võrdõiguslikkuse seadus. <https://www.riigiteataja.ee/akt/SoVS>
- Srinivasan, A. (2020). Sex as a Pedagogical Failure. *Yale Law Journal*, 129, 1100–1146.
- Tartu Ülikool. (2021). Võrdse kohtlemise juhend. <https://ut.ee/et/sisu/vordne-kohtlemine>
- Viik, K. (2018). Ajad ei muutu niisama. #metoost ja selle kriitikast. *Vikerkaar*, 12, 51–61.
<https://www.vikerkaar.ee/archives/24039>
- West, R. (2017a). The Harms of Consensual Sex. Halwani, R. et al. (toim). *The Philosophy of Sex: Contemporary Readings* (lk 371–380). Rowman & Littlefield.
- West, R. (2017b). Consensual Sexual Dysphoria: A Challenge for Campus Life. *Journal of Legal Education*, 66, 804–821.